

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

MADANIYATLARARO MULOQOTNING TARJIMADAGI MUAMMOLARI

Muxammadiyeva Umida Faxriddin qizi

*Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti
universiteti doktoranti*

umidamukhammadieva1@gmail.com

Annatsiya: Ushbu maqola tarjimonlar turli madaniyatlar o‘rtasida ma’lumot uzatishda duch keladigan qiyinchiliklarni ko‘rib chiqadi. Unda til, madaniyat, ijtimoiy urf-odatlar va mentalitetdagi tafovutlar, tushunmovchilik va tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin bo‘lgan tafovutlarga urg‘u berilgan. Kontekst, idiomatik iboralar, madaniy nuanslar va konnotatsiyalarning tarjima aniqligiga ta’siri ham muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: madaniyatlararo muloqot, tarjima, kontekst, almashinuv, munosabatlar, madaniyat, tafovutlar.

Аннотация: Данная статья рассматривает сложности, с которыми сталкиваются переводчики при передаче информации между различными культурами. Она освещает различия в языке, культуре, социальных обычаях и менталитете, которые могут привести к искажению смысла и непониманию. Также рассмотрены влияния контекста, идиоматических выражений, культурных нюансов и коннотаций на точность перевода.

Annotation: This article examines the difficulties translators face when transmitting information between different cultures. It highlights differences in language, culture, social customs and mentality that can lead to misunderstandings and misunderstandings. The influence of context, idiomatic expressions, cultural nuances and connotations on translation accuracy is also discussed.

Muloqot –bu ikki yoki undan ortiq tilda so‘zlashuvchilarning o‘zaro ma’lumotni uzatish, olish va almashish maqsadida, ya’ni o‘rganish uchun zarur bo‘lgan muloqotga ta’sir ko‘rsatish jarayoni deb hisoblanadi.[1;103].“Madaniyatlararo muloqot” tushunchasi birinchi marta 1954 yilda T. Treyger va E. Xola “Madaniyat va muloqot. Tahlil modeli” ishida shakillantirilgan.

Madaniyatlararo muloqot - bu turli madaniyatlarga tegishli shaxs va guruhlar o‘rtasidagi turli hil munosabatlar va muloqotlar shakllarning majmui. Madaniyatlararo muloqot mikro va makroviiy bo‘lishi mumkin. Xitoy tilshunosi Li Tyanchenning fikricha, madaniyatlararo muloqot – bu madaniy kelib chiqishi bir xil bo‘lgan odamlar va guruhlar o‘rtasida muloqot qilish bilan bog‘liq juda keng tushuncha. Ma’lumotni yuboruvchi va qabul qiluvchilar turli millat va mamlakatlardan yoki bir madaniyat va bir sub-madaniyatga va boshqa sub-madaniyat tegishli odamlar bo‘lishi mumkin. Til madaniyatning tashuvchi vositasidir. Asarni tarjima qilish jarayonida bir tildan boshqa tilga madaniy ma’lumotlarni tarjima qilish, madaniy tarjima tizimiga kiradi. Ushbu jarayonda madaniy farqlarning mavjudligi ko‘plab madaniyatlararo muloqot muammolarini vujudga keltirdi. Ushbu muammolar asosan ikkita aspektlarni o‘z ichiga oladi va bular: tushunish va ifodalashdir.[2; 45]

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Tushunish nuqtai nazaridan, asarlar yozilgan tilda madaniy ma’lumotlar keng qamrovli bo’ladi. Individual tarjimon sifatida, uning bilimlari ko’pincha cheklangan bo’lishi mumkin, shuning uchun asl matnda keltirilgan madaniy ma’lumotlarning ba’zilarini tushunmaslik tabiiy jarayon hisoblanadi. Madaniy farqlar va shuningdek turli urf-odatlar ham odamlarni noto’g’ri tushunchaga olib kelishi mumkin.[3] Agar ushbu farqlarni to’g’ri tushunilmasa, va tegishli ma’lumotnomalar va ekspertlarga murojaat qilinmasa ayan shunday hollarda noto’g’ri tarjimalar va kommunikatsion to’siqlar paydo bo’ladi. Linqvistik odatlarga ko’ra Xitoy va O’zbek tillari o’rtasida ko’plab farqlar mavjud. Bir xil tarjimaga (ma’no) ega so’zlar, turli tillarda har xil konnotatsiyada kelishi mumkin. Misol uchun, “ajdah” O’zbek mifologiyasidagi dahshatli hayvon timsolida keltirilishini ko’rishimiz mumkin. U yovuzlik va buzg’unchilik ramzi hisoblanadi. Shunday qilib, O’zbek afsonalarda qahramonlar va ajdaholar o’rtasida kurashlar ko’p uchraydi. Ammo Xitoyda vaziyat boshqacha. Qadimgi Xitoyda faqatgina imperatorlar ajdah tasviri tushirilgan kiyim kiyishlari mumkin bo’lgan. Ajdah sharaf va huquqni anglatadi. Xitoyliklar ko’pincha “Biz ajdah avlodimiz” deyishadi.

“Narsist” so’zi nafaqat nargiz gullariga, balki bir toifadagi odamlarga ham tegishli. Narcissus - bu faqat o’ziga e’tibor qaratadigan va faqatgina o’zini sevadigan odam. Boshqa odamlarni predmet sifatida qabul qiluvchi va muloqot jarayonida ularni qadirsizlantirish orqali o’zini mavqeini oshiruvchi shaxsga nisbattan qo’llaniladi. Xitoy tilida esa bu so’zlar bir xil assotsiatsiyani hosil qilmaydi. Bundan tashqari, Xitoy tilida ham o’zbeklar tushunaolmaydigan ko’plab o’ziga xos so’zlar bor. Masalan, Xitoy tilida “skalp yer” ko’pincha mehnatkash, tirishqoq va xalqqa sadoqat bilan xizmat qiluvchi inson; “quduq tubidagi qurbaqa”, yani ko’rish qobiliyati past inson” tasvirlanadi; qarag’ay daraxti” esa uzoq umr ko’rishni anglatadi. O’zbek tilida yuqorida sanab o’tilgan atamalar ushbu alohida ma’nolarga ega emas. Bundan tashqari, O’zbek va Xitoy so’zlari, maqollari va alyuziyalari boy madaniy rangga ega bo’lib, turli mamlakatlar etnik guruhlarining madaniy tafovutlarini aks ettiradi. Masalan, dasturxon yoyish va choy ichish o’zbeklar uchun mehmondo’stlik ramzlari hisoblanadi.

Tarixiy va madaniy sabablarga ko’ra ikki xalq o’rtasidagi salomlashish usullaridam farqlar mavjud. Misol uchun , xitoyliklar tez-tez salomlashadilar: “«Nín chīle ma?» (Siz tushlik qildingizmi?) Lekin bu to’g’ridan-to’g’ri tarjima qilinmaydi. Chunki Xitoy tilida bu gap oddiy salomlashish ma’nosini anglatadi. Xuddi o’zbek tilidagi “Salom” so’zi boshqa ma’noga ega bo’lmagan “salom” so’zidek.

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Lekin o‘zbek tilida bu gap quydagicha ma’noga ega: “Sizni tushlikka taklif qila olamanmi?” O‘zbeklar quydagicha javob berishlari mumkin: “Yo‘q, men hali tushlik qilmayman”. Demak, meni kechki ovqatga taklif qilishingiz mumkin. Lekin xitoyliklar aslida buni nazarda tutishmaydi, bu shunchaki xushmuomilalik, shuning uchun bu uchrashuv baxtsizlik bilan yakunlanishi mumkin, chunki savol to‘g‘ri talqin qilinmagan. Tildan tashqari, odamlar o‘z fikrlarini ifoda etish va ma’lumotni uzatish uchun ko‘z, imo-ishora, kiyim, vaqt va makon haqidagi tasavvurlar kabi boshqa aloqa vositalaridan foydalanadilar. Muloqotning ta’sirini o‘zgartiradigan bu omillar og‘zaki bo‘lmagan muloqot deb ataladi [4]. Kundalik muloqotda odamlar ko‘proq noverbal (so‘zsiz) muloqotga tayanadi: statistik ma’lumotlarga ko‘ra, inson ma’lumotlarining 70 foizdan ortig‘ini so‘zsiz muloqot orqali oladi. Ko‘rinib turibdiki, og‘zaki bo‘lmagan muloqot insonlar o‘rtasidagi muloqotda juda muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbek va Ingliz madaniyati o‘rtasida tana tilidagi farq juda katta. Masalan, O‘zbek madaniyatida suhbat paytida o‘zidan katta odamlarning ko‘zlarga tik qarash odobsizlik deb hisoblanadi, Inglizlarda esa, siz gapirayotganingizda yoki tinglayotganingizda, ko‘zlarga qarab suhbatdoshingizga munosabatingizni ko‘rsatishingiz kerak bu suhbatdoshingizga bo‘lgan qiziqish va hurmatni bildiradi.

Garchi ingliz va o‘zbek madaniyatlarida ba’zi tana tillari keskin farq qilsa-da, muloqotda ular bir xil ma’noda ifodalanadi. Misol uchun, ingliz filmida aktyor erkaklar bilan uchrashganda, shlyapaga qo‘l tekkazib qo‘yadigan detal bor. Bu qadimgi ziyolilar orasida keng tarqalgan salomlashish usuli. O‘zbek madaniyatida, erkaklar o‘rtasida salomlashish uchun ko‘ksiga qo‘lini qo‘yish orqali namoyon bo‘ladigan tana tili hisoblanadi. Bu ikki harakat bir-biridan juda farq qiladi, lekin ular muloqotda bir xil ma’noga ega. Bundan tashqari, o‘zbeklar to‘ygan uchun qo‘llarini bo‘yniga yoki ko‘ksiga qoyishsa, xitoylar esa qorniga urib qo‘yish orqali, to‘yganini va endi kuchlari qolmaganini bildirishadi.

Ko‘pincha ifodaning to‘sqinligi madaniy bo‘shliqlar tufayli teng kelmaydigan so‘zlarni tog‘ri ifodalash qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Masalan, “ziyoli” so‘zi ko‘pincha xitoy tiliga “Zhīshì fēnzī” deb tarjima qilinadi.

Aslida “ziyoli” va “Zhīshì fēnzī” bir-biriga to‘g‘ri kelmaydi. Xitoy tilida “Zhīshì fēnzī” degan atama ko‘plab odamlarga taalluqlidir. “Zhīshì fēnzī” - bu o‘rta ma’lumotli va aqliy mehnat bilan shug‘ullanadigan har qanday kishi uchun qollanadigan iboradir. Bu tushuncha axloqiy ahamiyatga ega emas. Biroq, O‘zbek madaniyatida “intellectual” ma’nosi nafaqat akademiklarni, balki o‘qish yoki akademiyaga asoslangan olimlarni ham o‘z ichiga oladi, balki ma’naviyatni ham o‘z ichiga oladi, ya’ni ijtimoiy javobgarlik va olijanob axloqiy fazilatlarni o‘z ichiga oladi. Shuning

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

uchun, agar ziyolilar “bilim molekuli” deb tarjima qilsalar, bu madaniy ma’lumotni yo‘qotishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vasilik M. A. Osnovy teorii kommunikatsii M.: Gardariki, 2003.
2. Tsyu Shi. Problemy peredachi stilisticheskikh osobennostey khudozhestvennykh tekstov pri perevode s russkogo na kitayskiy yazyk.MGU.2017
3. Grishayeva, L. I., Tsurikova, L. V. Vvedeniye v teoriyu mezhkul'turnoy kommunikatsii. Uchebnoye posobiye. 2-ye izd., dop. – Voronezh: Voronezhskiy gosudarstvennyy universitet, 2004. – 424 s.
4. Komissarov, V. N. Obshchaya teoriya perevoda. Problemy perevodovedeni v osveshchenii zarubezhnykh uchenykh. Uchebnoye posobiye./V.N. Komissarov. – M.: CheRo, 1999. – 134 s.